

Charlotte Brontë in België

Anglicaanse priesterdochter rekt af met het katholieke Brussel van 1843

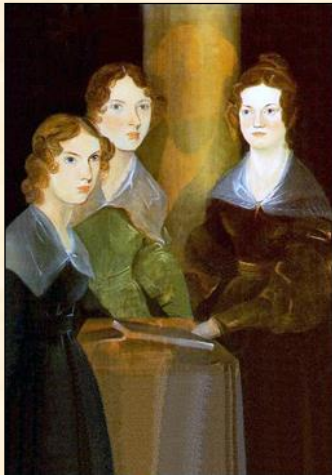
Kris Huygen

Charlotte Brontë werd geboren in 1816, haar zus Emily in 1818 en haar andere zus Ann in 1820. Samen vormen de drie Brontë zusters een iconisch begrip binnen de Engelstalige literatuur van midden 19de eeuw. Charlotte werd beroemd met de roman *Jane Eyre*, Emily met *Wuthering Heights* en Ann met *Agnes Grey* en *The Tenant of Wildfell Hall*.

DE DRIE DOCHTERS VAN EEN IERSE PRIESTER IN YORKSHIRE

Schrijven zat het drietal al van jongsafaan in het bloed; samen met hun broer Branwell (geb. 1817) lieten ze hun fantasie de vrije loop. Vader Patrick Brontë was van Ierse afkomst en priester van de Anglicaanse Church of England (met een Methodist achtergrond) die zijn kinderen in hun lectuur een grote vrijheid gaf.

De gezondheidstoestand van de familie was op zijn zachtst uitgedrukt precair. Uiteindelijk overleefde vader Patrick zijn vrouw en zijn zes kinderen.

Twee meisjes waren al gestorven voor ze tien waren en ook Emily en Ann zouden bezwijken aan de gevolgen van dezelfde tuberculose nog voor ze dertig jaar waren. In 1848 overleed ook de enige zoon Branwell (die dit portret maakte) aan tering, gekoppeld aan overmatig alcohol- en opiumgebruik. Uiteindelijk zou Charlotte Brontë (CB) de 'oudste' worden en sterven aan de gevolgen van een probleemzwangerschap, nl. *hyperemesis gravidarum* of excessieve misselijkheid en braken. Ze was pas acht

maanden gehuwd met de Ierse hulppredikant Arthur Bell Nicholls en overleed kort voor haar negenendertigste verjaardag, in april 1855.

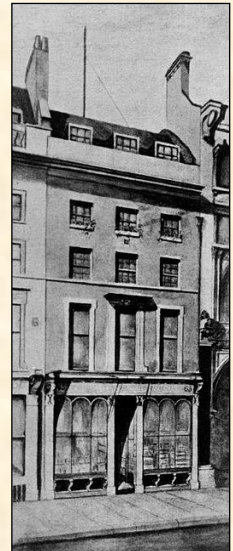
In 1846 publiceerden de drie jonge vrouwen in eigen beheer de dichtbundel *Poems* (waarvan voorlopig maar enkele exemplaren werden verkocht) bij de uitgever Thomas Cautley Newby. Het boek, verschenen onder hun pseudo-

niemen Currer, Ellis en Acton Bell, kreeg weinig aandacht van de critici, maar blijkbaar hadden de zusters de smaak te pakken en zij begonnen te werken aan hun romans.

Charlotte schreef haar eerste boek *The Professor* (hierover verder meer) in 1845-46, maar uiteindelijk werd dit werk pas postuum in 1857 uitgegeven. Het was aanvankelijk negen keer door de uitgevers geweigerd. Groot bezwaar was misschien wel de – voor die tijd – geringe omvang. De Complete and Unabridged versie die in 1994 verscheen in de Wordsworth Classics serie telt ‘maar’ 212 blz., verdeeld over 25 niet getitelde hoofdstukken. Het boek kreeg dan ook als ondertitel *A tale* (Two Volumes). Vandaag is dit een ‘normaal’ formaat, maar in die tijd was het de gewoonte veel dikkere boeken te publiceren, dikwijls ook in afleveringen. Zo is *Jane Eyre* onderverdeeld in 38 hoofdstukken, verdeeld over drie volumes en telt het boek in de meeste uitgaven minstens 400 bladzijden. Ook de derde roman van CB, nl. *Villette* (ook hierover later meer) is een dergelijke ‘kanjer’: mijn Wordsworth Classic uit 1993 telt 500 pagina’s, verdeeld over 42 (getitelde) hoofdstukken.

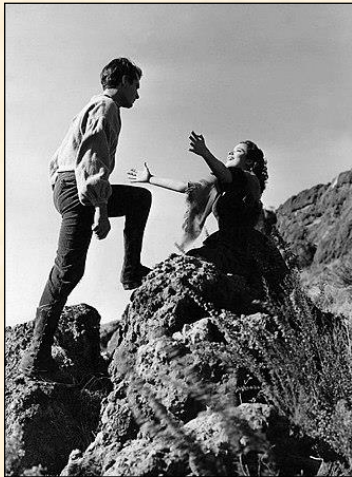
JANE EYRE EEN INSTANT BESTSELLER

The Professor vond dus aanvankelijk geen uitgever. Maar CB’s talent werd wel onderkend en uitgever George Smith van Smith, Elder & Co (zie foto) was bereid ander werk van haar te bekijken. En dat was een schot in de roos. CB stuurde haar manuscript van *Jane Eyre* op in augustus 1847 en het rolde twee maanden later, in oktober 1847, al van de pers (onder pseudoniem Currer Bell). Het werd de sensatie van het jaar. Oorspronkelijk geschreven met als titel *Jane Eyre: An autobiography* raakte de roman een heel gevoelige snaar: de erbarmelijke toestanden in de Engelse weeshuizen. Naast het melodramatisch aspect was er natuurlijk de romantische spanning tussen de arme gouvernante Jane en de dominante, geheimzinnige Rochester. En tenslotte het ‘happy end’, weliswaar nadat Rochesters mansion Thornfield Hall volledig is afgebrand en hijzelf blind is geworden. Voor wie de 400 bladzijden te zwaar vindt: de verfilming door Robert Stevenson uit 1943 met Joan Fontaine en Orson Welles is een absolute aanrader (net zoals trouwens Alfred Hitchcocks verfilming van

Daphne du Mauriers *Rebecca* uit 1940, met dezelfde Joan Fontaine en hier Laurence Olivier).

De doorbraak van Currer Bell – snel begreep men dat hier een vrouw aan het woord was – maakte dat de uitgever Newby nog voor het einde van 1847 de boeken *Wuthering Heights* en *Agnes Grey* op de markt gooide (andermaal met cofinanciering van de auteurs), hoewel de twee romans een aantal maanden in zijn kast waren blijven liggen. In de loop van 1848 gaf hij ook de tweede

roman van AB uit, *The Tenant of Wildfell Hall*. Voor Ellis (Emily) en Acton (Ann) was het relatieve geluk van de publicaties van hun werk maar van korte duur. Emily stierf het volgende jaar in december 1848 en Ann korte tijd later, eind mei 1849. Ook *Wuthering Heights* werd verscheidene keren verfilmd, o.m. door William Wyler in 1939 met Laurence Olivier en Merle Oberon. Achtergrond van deze roman zijn de woeste heidegronden in de buurt van Haworth, waar de pastorij van de

Brontës stond (nu het Brontë museum) en waar de zusjes dagelijks hun wandelingen maakten.

CHARLOTTE EN EMILY BRONTË IN BRUSSEL

Maar jaren voor de literaire doorbraak van CB en hiermee ook een verbetering in de financies van het gezin, was er een periode waarin de zussen plannen maakten om een eigen kostschool voor jonge dames te beginnen. Om de nodige kennis van het Frans en het Duits op te doen, trokken Charlotte en Emily in 1842 naar Brussel. In 1843 keerde CB nog alleen terug naar de hoofdstad van het toen nog jonge koninkrijk België (smalend Labassecour genoemd in *Villette*). Haar ervaringen in Brussel heeft CB gefictionaliseerd in *The Professor* en in *Villette*. Deze twee werken zijn heel interessant maar ook ontluisterend voor de Vlaamse lezer van vandaag.

We krijgen hier de kijk van een 'beroemde' schrijfster op het toenmalige jonge België en zijn hoofdstad, maar een kijk die overloopt van Engels chauvinisme en misprijzen voor de Belgische inwoners. En dan vooral de Vlaamse 'aboriginals' zoals ze hen noemt. Als excuus kan enkel aangehaald worden dat CB niet alleen stond met haar opinies over Brussel; ook andere intellectu-

elen, zoals haar grote idool de satirist H.M. Thackeray (*The Luck of Barry Lyndon* 1844, *Vanity Fair* 1848), lieten zich in misprijzende termen uit.

The Professor is het relaas van William Crimsworth, een jonge, zoals CB trouwens erg bijziende Engelsman, die werk vindt als leraar ('professeur' in het Frans, vandaar de titel) Engels en Latijn in de jongensschool van Fransman M. Pelet in Brussel. Aanvankelijk wordt William verliefd op de sensuele (van huis uit Vlaamse) Zoraïde Reuter, directrice van een Franstalig meisjesspensionaat dat grenst aan de jongensschool. Dit meisjesspensionaat is trouwens ook de hoofdlocatie van *Villette*, met als hoofdpersonage Lucy Snowe, een Engels weesmeisje dat in Brussel aan de kost komt als lerares Engels. De setting van beide boeken is gebaseerd op het nu afgebroken Pensionnat Héger, in de toenmalige Rue d'Isabelle in Brussel (in de buurt van het huidige Paleis voor Schone Kunsten en de trap die naar de Koningstraat en het park leidt) waar CB en EB dus in 1842 Frans studeerden.

Hier werd CB hopeloos verliefd op Constantin Héger, de vijf jaar jongere echtgenoot van Mme Claire Zoé Parent Héger, die de school leidde. De draagwijdte van de gevoelens van CB voor Héger werden pas echt openbaar, toen de kinderen van het echtpaar Héger haar liefdesbrieven aan Constantin uit 1844 aan het British Museum schonken en ze in 1913 door de Times in Londen werden gepubliceerd.

Een schilderij van Ange François uit 1848 toont de volledige familie Héger:

links, iets op de achtergrond de ietwat ongere, donkerharige Constantin, op de voorgrond een 'vruchtbare' Madame Héger omringd door hun zes kinderen. In 1842 beschreef CB in een brief aan haar vriendin Ellen Nussey Mr. Héger als volgt: hij is een sterk en verstandig man, maar heel chole- risch en irriteerbaar – een klein, zwart, lelijk wezen met een gezicht dat varieert in uitdrukking, soms... een waanzinnige kater, soms een dolle hyena en soms, maar heel zelden, mild en *gentlemanlike*.

Kortom, *crâché* de figuur van Monsieur Paul Emanuel, aan wie Lucy Snowe haar hart verliest op het einde van *Villette*.

DE FRUSTRATIES VAN EEN FRÊLE CHARLOTTE BRONTË

Nadat CB begin januari 1844 terug naar huis keerde en in een zware depressie terechtkwam, schreef ze in 1845 de eerste versie van *The Professor*. Eigenlijk een verbloemde afrekening na haar ontgoochelende ervaringen in Brussel, met de mensen in het algemeen en misschien vooral wel met het echtpaar Héger. In een brief aan haar broer Branwell van 1 mei 1843 had ze haar ongenoegen al geventileerd: *'I grow exceedingly misanthropic and sour – you will say this is no news, and that you never knew me possessed of the contrary qualities, philanthropy & sugariness – das ist wahr (which being translated means that is true)... Amongst 120 persons, which compose the daily population of this house I can discern only 1 or 2 who deserve anything like regard.'* Het is niet omdat CB zo moeilijk is, zegt ze, maar de mensen rond haar missen elke vorm van verstand, beleefdheid, vriendelijkheid, enz.

Weerkerend thema is de afkeer van William voor alles wat katholiek is. België en de twee katholieke hoofdpersonages (Reuter en Pelet) worden afgeschilderd als verraderlijke en niet te vertrouwen personen. Deze viscerale afkeer voor het katholicisme had CB met de paplepel binnengekregen van vader Brontë. Ze bleef haar hele leven een rabiate tegenhanger, zoals nog blijkt uit een brief die ze schreef uit Londen in 1851, nadat ze een katholieke bijeenkomst had bijgewoond, waar Nicholas Wiseman sprak. Wiseman (met wie onze Guido Gezelle in de jaren 60 contact had) was recent tot aartsbischop van Westminster gepromoveerd en ook tot kardinaal benoemd door de paus. CB: *'He is a big portly man (...) he has not merely a double but a treble and quadruple chin; he has a very large mouth with oily lips, and looks as if he would relish a good dinner with a bottle of wine after it. He came swimming into the room, smiling, simpering and bowing like a fat old lady, and sat down very demure in his chair, and looked the picture of a sleek hypocrite (...).'*

Hier dus CB op haar best in een grappige beschrijving van het fysiek van haar tegenstander. Haar afkeer van corpulente mensen komt regelmatig terug in haar teksten. Vooral dan wanneer het 'Rubensiaanse' vrouwen betreft. Voor onze 'beroemde' Vlaamse schilder had CB geen enkele bewondering, net zoals trouwens de Anglo-Amerikaanse schrijver Henry James (vader van), die in zijn non-fictie het werk van Rubens omschreef als katholiek, vulgair, grof en primitief.

In hoofdstuk XXIII van *Villette* beschrijft CB het optreden van een beroemde theateractrice (gebaseerd op de joodse actrice 'Mademoiselle Rachel' (Elisabeth Félix, zie foto)), in de rol van Vashti uit het Boek Esther van de Hebreeuwse Bijbel. Vashti was de eerste vrouw van de Perzische koning Ahasverus, en ze werd verbannen nadat ze had geweigerd naakt op het banket van de koning te verschijnen, waarna Esther haar opvolgde als koningin. Lucy Snowe is uitermate onder de indruk van de actrice. Anderhalve bladzijde beschrijving, blz. 269: '(...) *it was a marvellous sight: a mighty revelation.*' Maar dan, op blz. 270: '*Place now the Cleopatra* (een schilderij, mogelijk van Rubens, dat Lucy Snowe in een vorig hoofdstuk met afschuw heeft bekeken in een Brussels museum) *or any other slug before her (Vashti) as an obstacle, and see her cut through the pulpy mass as the scimitar of Saladin clove the down cushion. Let Peter Paul Rubens wake from the dead, let him rise out of his cerements and bring into this presence all the army of his fat women (...)*'

Negatieve toespelingen op het gewicht van vrouwelijke personages komen herhaaldelijk terug. Ook nog, als klap op de vuurpijl, in de voorlaatste zin van *The Professor*, waar over Zoraïde Reuter, nu Madame Pelet, wordt gezegd: '*Mistress, don't be jealous (...) she weighs twelve stone (ongeveer 75 kg) now.*' Je kan je inderdaad afvragen of CB niet een beetje jaloers was op al die weelderige dames. Zijzelf was een frêle, kleine vrouw, die nauwelijks tot aan de elleboog van William Makepeace Thackeray reikte (zoals zijn dochter Ann in 1894 in haar *Chapters from Some Memoirs* schreef): '*We all smile as my father stoops to offer his arm; for, though genius she may be, Miss Brontë can barely reach his elbow.*' Of zoals haar tijdgenote Harriet Martineau (een romanschrijfster en essayiste, die ondanks haar doofheid een succesvol auteur was geworden) in 1877 in haar autobiografie schreef: '*Ik vond haar het kleinste schepsel dat ik ooit had gezien (behalve op een kermis) en haar ogen leken wel te gloeien.*'

CHARLOTTE BRONTË EN DE VLAMINGEN

In de meeste analyses van het werk van CB wordt er vooral gekeken naar hoe zij de relatie tussen de Engelse en de continentale (hier Franstalig-Belgische)

cultuur bekeek. Haar specifieke opvattingen over de Vlamingen werden minder belicht, misschien wel omdat ze ronduit kortzichtig en uitermate bevooroordeeld zijn. Het begint al met het eerste contact dat Crimsworth met een Vlaamse meid heeft. Blz. 43: *'On the first landing I met a Flemish housemaid. She had wooden shoes, a short red petticoat, a printed bedgown; her face was broad, her physiognomy eminently stupid. When I spoke to her in French, she answered me in Flemish, with an air the reverse of civil. Yet I thought her charming (...)'*

Sinds 1794 is het Frans de officiële voertaal in België (met uitzondering van de 15 jaar onder Nederlands bewind na Napoleons nederlaag bij Waterloo) en dit zal zo nog blijven tot het einde van de 19de eeuw. Misschien toch ook opmerken dat Hendrik Conscience al in 1838 *de Leeuw van Vlaenderen* had geschreven in het Nederlands en dat hij in zijn romantisch nationalisme zelfs werd gesteund door koning Leopold I die opdracht gaf *In 't Wonderjaer* uit 1837 in alle Belgische schoolbibliotheken op te nemen. Over deze herwaardering van het Vlaamse gedachtegoed is in de twee 'Belgische' werken van Charlotte Brontë niets terug te vinden. Anderzijds is het opmerkelijk dat de eerste contacten van Crimsworth met Franstaligen (die perfect Engels praten!) heel positief worden beschreven. Blz. 44: *'(...) It was my first experience of that skill in living languages, I afterwards found to be so general in Brussels.'* – Dat is ondertussen dus ook weer wat veranderd...

Hoe de Vlamingen dan spreken, lezen we op blz. 48: *'All he (een leerling die wordt getest op zijn uitspraak en kennis van de Engelse taal) said was said in his throat and nose, for it is thus the Flamands speak.'* Op blz. 52 krijgen twee Vlamingen nog een sneer van Crimsworth: *'Flamands certainly they were, and both had the true Flamand physiognomy, where intellectual inferiority is marked in lines none can mistake. Still they were men, and, in the main, honest men; and I could not see why their being aboriginals of the flat, dull soil should serve as a pretext for treating them with perpetual severity and contempt.'*

Nog op blz 78 over enkele Vlaamse leerlingen: *'Behind and below her were seated a band of very vulgar, inferior looking Flamandes, including two or three examples of that deformity of person and imbecility of intellect whose frequency in the Low Countries would seem to furnish proof that the climate is such as to induce degeneracy of the human mind and body.'*

Wanneer Crimsworth dan uiteindelijk zijn bril opzet en de jonge Anglo-Zwitserse, protestantse naailerares Mlle Henri opmerkt (waarmee hij later zal huwen) is hij opgelucht (blz 95): *'I felt assured, at first sight, she was not a Belgian. Her complexion, her countenance, her lineaments, her figure were all distinct from theirs, and evidently the type of another race – a race less gifted with fullness of flesh and plenitude of blood, less jocund, material, unthinking.'* Het wekt verbazing deze woorden te lezen bij een schrijfster die heel gevoelige passages heeft geschreven, op de grens van het melodramatische. Anderzijds paste haar visie perfect bij het toenmalige hautaine Victoriaanse stereotype van België. Men denke maar aan hoe W.M. Thackeray Brussel beschreef, als een stadje dat *'an absurd kind of Lilliput look with it'* had. Maar toch niet vergeten dat België zich midden 19de eeuw ontplooidde tot de eerste moderne, geïndustrialiseerde natie op het Europese vasteland en dat er al in 1835 de eerste continentale treinverbinding (Brussel-Mechelen) werd geopend.

NAAR BRUSSEL, NIET NAAR PARIJS

Men kan zich afvragen waarom Charlotte en Emily niet naar Parijs trokken om hun Frans te vervolmaken. Het is een feit dat België, en Brussel in het bijzonder, zeer populair was geworden bij de Victoriaanse toeristen die naar het Europese vasteland reisden. Frankrijks Napoleon was overwonnen in Waterloo (1815) en deze site in Brabant, een twintigtal km bezuiden Brussel

was een verplichte stop op hun trip door het continent. Patrick Brontë vergezelde Charlotte en Emily op hun reis naar Brussel en het is nog de vraag of hij meeging voor de veiligheid van zijn dochters of voor de kans om van dichtbij het slagveld

te bezoeken. Zowel vader als dochter Charlotte waren fervente bewonderaars van de Hertog van Wellington (van Anglo-Ierse afkomst) die samen met het Pruisische leger geleid door von Blücher het Franse leger van Napoleon Bonaparte had overwonnen.

De Franse cultuur werd door CB ook met een zekere reserve en wantrouwen bekeken. Zo is er een pikante passage in *The Professor* (blz. 54) waarin de jonge Crimsworth wordt uitgenodigd voor een vieruurtje bij de moeder van M. Pelet. Hij is er niet helemaal gerust in: *'Surely she's not going to make love to me, said I. I've heard of old Frenchwomen doing odds things in that line;*

and the goûter! They generally begin such affairs with eating and drinking, I believe.'

En verder, blz. 147. Crimsworth besluit zijn ontslag te geven bij M. Pelet als die gaat trouwen met Zoraïde (die nog altijd avances maakt bij de Engelsman): *'I was no pope – I could not boast infallibility: in short, if I stayed, the probability was that in three months' time a practical modern French novel would be in full process of concoction under the roof of the unsuspecting Pelet. Now, modern French novels are not to my taste, either practically or theoretically.'*

Maar Crimsworth spaart zijn kritiek ook niet voor zijn landgenoten (blz. 129). Wanneer hij op een zondagnamiddag een aantal Engelse echtparen uit de kerk ziet komen: *'Gracious goodness! Why don't they dress better? My eye is yet filled with visions of the high-flounced, slovenly, and tumbled dresses in costly silk and satin, of the largely unbecoming collars in expensive lace, of the ill-cut coats and strangely fashioned pantaloons which every Sunday at the English Service, filled the choirs of the chapel royal and after issuing forth into the square, came into disadvantageous contrast with freshly and trimly attired foreign figures, hastening to attend the salut at the church of Coburg.'*

CHARLOTTE BRONTË EN DE CRITICI

CB heeft een briefwisseling gevoerd met een aantal critici over haar boeken. Die met de filosoof, criticus en amateur fysioloog George Henry Lewes is belangrijk om haar werk beter te begrijpen. Nadat *Jane Eyre* is verschenen in oktober 1847 schrijft Lewes haar bijna onmiddellijk (via haar uitgever), en op 6 november schrijft zij hem terug. Hij heeft haar aangemoedigd maar ook de raad gegeven op te passen voor melodramatiek en bij de realiteit te blijven. G.H. Lewes leefde gedurende bijna vijfentwintig jaar ongehuwd samen met de schrijfster George Eliot (Mary Ann Evans), van wie *The Mill on the Floss* (1860) en *Silas Marner* (1861) door lezers en critici werden geroemd vanwege het realisme van haar fictie. CB's repliek is interessant: *'Toen ik pas begon te schrijven, was ik overtuigd dat de Natuur en de Waarheid mijn enige gidsen moesten zijn. Ik beperkte mijn verbeelding, vermeed romantiek, onderdrukte opwinding (...) Mijn eerste boek (*The Professor*) werd door zes (uiteindelijk negen! K.H.) uitgevers geweigerd. Men vond het origineel en natuurgelouwtrouw, maar men zei me dat er niet genoeg *startling incident* en *thrilling excitement* in zat. Nu geeft u (Lewes) me de raad te schrijven over wat ik zelf heb meegemaakt omdat ik zwak zou zijn op het gebied van fictie. Ik ga hiermee*

akkoord, dear Sir, maar zijn de ervaringen van elke persoon niet zeer beperkt? En als een schrijver alleen zijn persoonlijke ervaringen gebruikt, loopt hij dan niet het gevaar zichzelf te herhalen en een egotist te worden?’

CB heeft haar repliek op Lewes ook (ironisch) verwoord in *The Professor*. Hoofdstuk XIX begint als volgt: ‘*Novelists should never allow themselves to weary of the study of real life. If they observed this duty conscientiously, they would give us fewer pictures chequered with vivid contrasts of light and shade. They would seldom elevate their heroes and heroines to the heights of rapture, still seldomer sink them to the depths of despair; for if we rarely taste the fullness of joy, we yet more rarely savour the acrid bitterness of hopeless anguish.*’ Interessant dat ze dit schrijft in haar eerste boek, dat misschien wel haar meest persoonlijke werk is. Hoewel het hoofdpersonage Crimsworth een man is, is hij duidelijk een alter-ego van Charlotte, en zijn wanhoop om ooit nog Mlle Henri terug te zien is eigenlijk CB’s wanhoop is om ooit nog Constantin Héger te ontmoeten. En hoewel het boek dus pas postuum werd gepubliceerd, vind ik het persoonlijk een beter, moderner boek dan *Villette*, en dit ondanks al zijn soms denigrerende opmerkingen over de Vlamingen .

REFERENTIES

- Claire Harman, *Charlotte Brontë, A Life*. Viking, Penguin Random House, 2015
- Juliet Barker, *The Brontës: A Life in Letters*. Little Brown, 2016
- Charlotte Brontë, *The Professor*. Wordsworth Classics, Wordsworth Editions Ltd 1994
- Charlotte Brontë, *Villette*. Wordsworth Classics, Wordsworth Editions Ltd, 1993.
- A. Longmuir, "Reader, Perhaps You Were Never in Belgium?": Negotiating British Identity in Charlotte Brontë's *The Professor* and *Villette*. *Nineteenth-Century Literature*, 64.2, (2009): 163–188.
- Gabrijela Marić, *The Image of Belgium in Charlotte Brontë's Novels "The Professor" and "Shirley": a Comparative Analysis*. Eindwerk Faculteit Filosofie, Zagreb, 2015-2016.

Eerder verschenen in Portulaan nr 135, 3de kwartaal 2018